

УДК 351: 323.17

І. В. Антипенко,
к. ю. н., докторант кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президенті України

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.107

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

I. Antypenko,
PhD in Law, doctoral candidate of the Public Policy and Political Analysis Chair,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

MODERN SCIENTIFIC APPROACHES TO THE CONCEPTUALIZATION OF POLITICAL RISK

У статті порушено актуальну наукову проблему, що пов'язана з відсутністю в теорії політичного ризику загальноприйнятого і усталеного уявлення про природу досліджуваного поняття, наявністю принципових розбіжностей у розумінні сутності цього соціально-політичного феномену. В роботі здійснено аналіз концептуалізації політичного ризику в зарубіжних і вітчизняних наукових дослідженнях. Дано характеристику дефініціям політичного ризику в рамках двох основних підходів наукової інтерпретації цього терміну: економічному і політологічному/державно-управлінському. Обґрунтовано двохвимірну інтерпретацію досліджуваного поняття як категорії науки державного управління, що дозволяє розглядати його: по-перше, як один із видів суспільного ризику, що є об'єктом управлінської діяльності держави; по-друге, як потенційно небезпечний побічний продукт ризикогенного за своєю суттю процесу вироблення державної політики.

It is traditionally believed that the subject field of the conceptualization of political risk is associated with the process of policy development, including state policy, since the latter is under constant influence of factors of uncertainty generated by the behavior and decisions of numerous political actors, which as a result have a direct or indirect effect on the consequences activities of all its participants, as well as policy objects. However, despite the localized source of political riskogenesis, the known problem in the theory of political risk is the lack of a common understanding of the nature of the concept under investigation, the existence of significant, as well as fundamental differences in understanding the essence of this important for state-management phenomenon.

The paper objective is an analysis of the conceptualization of political risk in foreign and domestic scientific research and an attempt to offer on its basis an interpretation of the concept under study as a category of state-management science.

The article actualized important scientific problem related to the lack in the political risk theory a generally accepted and well-established representation about nature of the political risk concept, as well as the presence of fundamental differences in the understanding of the essence of this socio-political phenomenon. The paper analyzes the conceptualization of political risk in foreign and domestic scientific research works.

On the basis of the analysis carried out by the author, the author substantiates the scientific feasibility of two-dimensional interpretation of political risk as a category of public administration science, which allows him to be considered in the first dimension as one of the types of social risk, and therefore as an object of governance in the process of developing a state policy, aimed at solving urgent problems of social development; in the second dimension — as one of the types of public-management risks, namely, as a potential socially dangerous product of the state policy process, or more generally, the work of the public administration system. Characteristics of political risk as a category of public administration science is considered by the author as a promising direction for further research.

*Ключові слова: ризик, політичний ризик, політика, державна політика, державне управління.
Key words: risk, political risk, politics, policy, public administration.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Будучи потенційно небезпечною або небажаною подією чи явищем, що генеруються свідомим рішенням

або поведінкою індивіда/колективу, ризик як наукове поняття характеризується високою еластичністю, враховуючи значну кількість конституюючих ознак, виявлених різними дослідницькими підходами.

Аналізуючи поняття "політичний ризик" дослідник лише певен у тому, що може пов'язати предметне поле

його концептуалізації із політичним виміром суспільного буття, точніше із процесом політики, у тому числі державної політики, адже останній знаходиться під постійним впливом чинників невизначеності, генерованих поведінкою і рішеннями численних політичних акторів, що в результаті мають прямий або опосередкований вплив на наслідки діяльності як всіх його учасників, так об'єктів політики. Разом з тим, не зважаючи на локалізоване джерело політичного ризикогенезу, відомою проблемою в теорії політичного ризику є відсутність загальноприйнятого уявлення про природу досліджуваного поняття, наявність істотних, і навіть принципових розбіжностей у розумінні сутності цього важливого для державно-управлінської діяльності явища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Фахову літературу, в якій політичний ризик стає безпосереднім предметом аналізу, можна умовно розділити на дві групи. Першу представляють дослідження в рамках економічного (корпоративного) підходу. Більшість цих робіт присвячено аналізу та оцінці політичного ризику як складової діяльності корпорацій на міжнародному рівні. Зокрема вагомий внесок в інтерпретацію політичного ризику в рамках цього наукового напрямку зробили такі вчені: Я. Бремер [10], Ш. Брінк, Д. Ітеман [12], Ч. Кеннеді [15], С. Кобрін [16], Г. Райс [19], С. Робок [20], Дж. Саймон [21], М. Фітцпатрік [13], Д. Шмідт [22] та інші фахівці.

Другу групу утворюють зарубіжні і вітчизняні дослідження, в яких розглядаються сутність, зміст і специфіка прояву політичних ризиків в сфері політичних відносин і державному управлінні. В межах цього підходу проблематику політичних ризиків розробляють Г. Бхатта [9], А. Горшкова [1], О. Віннічук [2], С. Красіков [3], В. Кривошеїн [4], Є. Крохіна [5], В. Лапіцький [6], М. Паувер [18], О. Рибак [7], І. Тихомірова [8] та інші.

Попри такий солідний науковий доробок у фаховій літературі існує ціле розмаїття дефініцій політичного ризику, що часто виокремлює лише деякі грані цього складного феномену в рамках вищезначених наукових підходів, і майже відсутні інтерпретації досліджуваного терміну як категорії науки державного управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) СТАТТІ

Зважаючи на вищезначене, метою статті визначено аналіз концептуалізації політичного ризику в зарубіжних і вітчизняних наукових дослідженнях та спробу запропонувати на його основі інтерпретацію досліджуваного поняття як категорії державно-управлінської науки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Як показує аналіз фахової літератури, концептуалізація політичного ризику розвивається в рамках двох основних міждисциплінарних за своїм характером

підходів. Перший — інтерпретує досліджуване поняття як економічну категорію. Другий — як політологічну і державно-управлінську. При цьому переважна більшість існуючих, особливо у західній літературі, дефініцій політичного ризику розкривають його саме як економічну категорію, розглядаючи його здебільшого в рамках проблематики управління і страхування прямих закордонних інвестицій та іншого роду економічної діяльності фірм, передусім транснаціональних корпорацій (далі — ТНК) у країнах, куди ці компанії інвестують свої капітали.

Одними із ранніх трактовок політичного ризику в рамках економічної парадигми були ті, що пов'язувалися із несприятливими діями уряду (держави) по відношенню до економічної активності фірм. Зокрема в роботах М. Фітцпатріка [13], Д. Ітемана, А. Стоунхіла [12], Д. Шмідта [22] та інших під політичним ризиком розумілися: неочікувана націоналізація або експропріація державою іноземних активів, одностороннє недодержання контрактних договорів з боку уряду, внесення несподіваних змін у валютне та податкове регулювання, зміна обмінного курсу неринковими (адміністративними) способами та будь-які інші дії національного уряду, включаючи різку зміну зовнішньополітичного курсу держави.

Треба зазначити, що трактовка політичних ризиків, де ризикогенним середовищем виступає саме державна політика (дії уряду/держави), хоча і в дещо переосмисленому вигляді, продовжує зберігати свою актуальність, особливо в середовищі ТНК. Наприклад, подібної позиції дотримується Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій Світового банку. Відповідно до дефініції цієї міжнародної фінансової установи, політичні ризики "асоціюються з діями уряду, які заперечують або обмежують право інвестора/власника (i) використовувати або отримувати вигоду зі своїх активів; або (ii), які зменшують вартість фірми" [14].

Більшість пізніших дефініцій політичного ризику відрізняються розширеними трактовками слова "політичний". Зокрема, одним із найбільш розповсюджених тлумачень цього терміну у проаналізованій нами фаховій літературі є все, що "має стосунок до рішень і подій, які стосуються владного розподілу цінностей і ресурсів або ж торкаються питань законності, політичної влади або застосування сили" [17, р. 8]. З такого тлумачення "політичного" випливає, до речі, ще один важливий висновок, який допоможе нам зрозуміти, як інтерпретують політичний ризик дослідники з позицій різних наукових підходів: будь-яка соціальна, економічна, екологічна та інша проблема, що має достатній суспільний резонанс, щоб викликати увагу і тим більше участь державної влади та інших політичних акторів в її вирішенні, мають потенційну можливість перетворитися в політичну. Такі проблеми, перетворюючи в об'єкт державної політики або підставу/причину для актуалізації політичної боротьби, у кінцевому підсумку стають політичними, а отже, і ризики, які породжені ними, також набувають характеру політичних безвідносно до того хто є суб'єктом таких ризиків — корпорації чи державна влада.

Одним із перших дослідників, хто запропонував розширену трактовку політичних ризиків через подібну

інтерпретацію "політичного" став С. Робок. Він ще 1971 р. зазначав, що: "політичний ризик в міжнародному бізнесі існує (1), коли в діловому середовищі виникають несподівані події, (2) коли їх важко передбачити (3), коли вони виникають через політичні зміни. Для того, щоб бути небезпечними, ці зміни в діловому середовищі повинні мати потенціал для значного впливу на прибуток або інші цілі конкретного підприємства" [20, р. 7]. Але більш предметно визначають політичний ризик як "те, що відноситься до впливу державної політики і політичного життя на ринки, на яких у даний час або потенційно діють компанії" [10, р. 7] інші фахівці.

Так, С. Кобрін визначав політичні ризики як непередбачувані обставини, які виникають у політичному середовищі та приймають форму обмежень у проведенні ділових операцій [16, р. 40].

Інший американський фахівець з політичних ризиків Дж. Саймон тлумачить політичний ризик більш комплексно: як "урядові або соціальні дії і державна політика, що відбуваються як усередині країни, що приймає, так і за її межами, і негативно впливають або на обрану групу, або на більшість ділових операцій і інвестицій" [21, р. 68].

Ч. Кеннеді інтерпретує досліджуване поняття фактично у тому ж ключі, але зосереджується на конкретних ризикогенних чинниках: фіскальній, монетарній, торговельній, інвестиційній, промисловій та іншій державній політиці, або подіях, пов'язаних з політичною нестабільністю (тероризм, повстання, громадянська війна) [15, р. 27].

Як бачимо, останні автори, а також ще ряд дослідників, зокрема Г. Райс та І. Махмуд [19], абсолютно справедливо підкреслюють необхідність включати в інтерпретацію досліджуваного явища загальний екзогенний (міжнародний і глобальний) контекст, враховуючи зростаючий вплив процесів глобалізації на всіх учасників ризик-менеджменту (не тільки ТНК, але і державу).

Однак у цілому, на сучасному етапі осмислення політичного ризику в рамках економічної парадигми більшість дослідників погоджуються з тим, що досліджуване явище передбачає за висловом Ш. Брінк "ймовірність того, що бізнес або зароблятиме менше грошей, або буде втрачати прибуток як результат участі зацікавлених сторін у діях/бездіяльності політичної системи або (їх) реакцій на події, рішення та державну політику" [11, р. 18].

Отже, як випливає з аналізу вище розглянутих дефініцій, центральне місце в рамках економічної парадигми наукового пізнання політичного ризику, грає джерело ризиків, яким виступають, у першу чергу політичні інститути, і інститут державної влади зокрема, які завдяки своїм діям або бездіяльності можуть з високою вірогідністю завдати шкоду (збиток) економічному актору. Під таким кутом зору держава або уряд та інші політичні суб'єкти, а точніше наслідки їх активності (політичні рішення або/та поведінка/дії політичних акторів, що проявляються у їх спроможності позитивним чи негативним чином впливати на забезпечення сприятливого бізнес-клімату в країні), є чинником ризикогенезу. Іншою ключовою ознакою цієї парадигми теорії політичного ризику виступає те,

що суб'єктом управління політичними ризиками виступають виключно бізнес-структури. Такий обмежений погляд на джерела ризикогенезу і суб'єктів досліджуваного ризику не тільки звужує розуміння даного концепту, але і визначає переважно утилітарно-прикладну орієнтацію відповідного дослідницького підходу.

Поступове перетворення проблеми політичного ризику у предмет наукового, осмислення, а не тільки прикладного аналізу, що мало місце у 1980-х рр., сприяло формуванню другого дослідницького підходу до цієї проблеми в рамках політичної і державно-управлінської наук.

Треба зазначити, що більшість дефініцій політичного ризику в рамках політичної науки являють собою механістичне перекладення відомих міждисциплінарних трактовок терміну "ризик" як соціального феномену на сферу політичного. Більшість дослідників схильні розглядати політичний ризик через наголос на деяких основних конституюючих ознаках поняття ризику, а саме на категоріях невизначеності та ймовірності ситуації або вибору, що мають відтінок небезпеки і загрози, а також шкоди як наслідку недооцінки останніх. Зокрема, в подібному ключі досліджуване поняття трактують І. Тихомірова [8, с. 2], О. Віннічук [2, с. 184—185], В. Лапівський [6, с. 13] та деякі інші науковці.

Характерними ознаками таких трактовок поняття "політичний ризик" і одночасно його недоліками є те, що вони розглядають цей термін, по-перше, безвідносно до суб'єкту таких ризиків, а по-друге, без акцентування уваги у змісті дефініції на характеристиці поняття "політичне", яке є середовищем ризикогенезу. Водночас у вітчизняній і зарубіжній фаховій літературі з політичної ризикології існує не так багато визначень терміну "політичний ризик", які роблять акцент на ризикогенності політики, а також закладають у зміст дефініцій суб'єктів ризику.

Так, В. Кривошеїн визначає досліджуване поняття як категорію політичної науки, яка "відображує характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами суспільно-політичних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентно притаманних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями" [4, с. 150—151]. Дослідник справедливо робить акцент на важливості сприйняття політичними акторами ключових конституюючих ознак ризику, що є продуктом політичного процесу. Однак, на нашу думку, вчений розглядає політичний ризик у дещо "академічному" стилі, а не як об'єкт прикладної управлінської діяльності і аналітичної роботи.

Більш практичне значення для розуміння політичного ризику як категорії політичної науки і, як ми побачимо нижче для галузі знань із державного управління також, є інтерпретація останнього як ймовірності настання для суб'єктів політичного процесу небажаних наслідків, пов'язаних із політичними рішеннями і подіями, які здатні нанести шкоду його учасникам у процесі реалізації їх інтересів.

Типову дефініцію політичного ризику у такому контексті дає А. Горшкова. Під останнім вона розуміє "ймовірність несприятливих наслідків політичних рішень, прийнятих в умовах невизначеності, дефіциту ресурсів (часу, інформації і т.п.), що завдає шкоди для учасників політичних дій і ймовірності реалізації небажаних подій" [1, с. 139].

Водночас значно більшу наукову користь для пізнання природи політичного ризику як категорії прикладної політичної та державно-управлінської науки представляють, на наш погляд, такі його інтерпретації, де дослідниками констатуються чинниками ризикогенезу не тільки наслідки політичних рішень, але також наголошується на тому, що ризик-фактором виступає сама ймовірність неадекватного аналізу певного контексту (соціально-політичного, економічного і т.п.), в умовах якого приймаються такі рішення.

Таким способом політичний ризик визначає, наприклад, український вчений О. Рибак, а саме як "сукупність політичних, економічних, соціальних факторів, що в умовах невизначеності чи дефіциту ресурсів здатні спричинити ухвалення таких політичних рішень, які призводять до дисфункції окремого політичного інституту з екстраполяцією на політичну систему загалом" [7, с. 9]. В його визначенні справедливо наголошується на необхідності виділення першопричин ризикогенності політичних рішень, що передбачає будь-яка система управління ризиками — у цьому випадку конкретного соціально-історичного контексту.

Подібним чином зміст такої категорії розкриває і С. Красіков: як "ймовірність наслідків політичних рішень, прийнятих в умовах невизначеності, які можуть привести до шкоди, пов'язаної з деструктивним розвитком індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому, або, навпаки, набуття соціально-економічних і культурних дивідендів як результат рефлексивності і діяльності конкретних політичних акторів (колективних або індивідуальних)" [3, с. 97]. Тут доцільно виділити акцент автора на ризиках як ймовірності негативних наслідків політичних рішень для соціальних об'єктів у самому широкому значенні, тобто наслідків зі значним негативним соціальним ефектом.

Акцентування уваги окремих дослідників у вище вказаних визначеннях на ризиках-наслідках, що виникають з процесу прийняття політичних рішень, і ризиках-першопричинах, породжених неадекватною оцінкою можливих наслідків ухвалення таких рішень, безумовно становлять неабияку наукову користь для цілей даного дослідження, оскільки така трактовка політичних ризиків повністю вписується у контекст ризикогенної за своєю суттю державно-управлінської діяльності, вищим рівнем прояву якої виступає вироблення та реалізація державної політики, наслідки якої так чи інакше відчують на собі усі об'єкти системи соціального управління. Тобто його витоки іманентно присутні в самому процесі і механізмі вироблення політичних (державно-управлінських) рішень в органах публічної влади.

Треба зазначити, що розгляд політичного ризику в державно-управлінському аспекті не є чимось новим у науковій літературі. Однак його інтерпретації, принаймні найбільш типові, у змістовному сенсі є достатньо звуженими.

Так, у зарубіжній літературі, передусім роботах із методології управління ризиками, що виникають у процесі діяльності органів державного (публічного) управління, достатньо поширеним явищем є ототожнення політичного ризику або з ризиком репутаційних втрат для суб'єкта владних повноважень, або безпосередньо з урядовим (так званим публічним) ризиком. Наприклад, достатньо типовою ілюстрацією даного спостереження у західній традиції є наступне розуміння урядового (публічного) ризику: як ризики, з якими стикаються уряди, й які включають все, що ставить під загрозу належне виконання їх повноважень (мандатів) і все, що завдає шкоди їх репутації (а, отже, є політичними ризиками). У більш широкому плані публічні ризики класифікуються як стратегічні, які часто також називаються "політичними ризиками" (див.: [9, р. 12—13]; [18, р. 32—36]). Як бачимо, політичний ризик тут інтерпретується у досить близькому для корпоративної (економічної) парадигми досі: як вид урядового (управлінського) ризику. Що в принципі не викликає подиву з огляду на активне запозичення публічним сектором (державним управлінням) у західних країнах управлінських принципів корпоративного сектору.

Більш широко вказаний термін визначається деякими дослідниками з пострадянських країн. Наприклад, Є. Крохіна визначає урядовий ризик як "ймовірність небажаних наслідків прийнятого політичного рішення, що виникають в результаті впливу сукупності процесів всередині держапарату і чинників оточуючого середовища" [5, с. 101].

На нашу думку, буде не коректним ототожнювати політичний ризик виключно з урядовими або репутаційними ризиками. Враховуючи соціальну функцію держави, її інститути влади, уособлені в органах публічного управління, виступають суб'єктом управління не тільки ризиками, пов'язаними із державно-управлінською діяльністю, але і тими, що породжені активністю широкого спектру соціальних акторів сучасного нам "суспільства ризику", в термінології теоретиків однієї теорії. Тим самим, як зазначалося вище, будь-яка подія та явище, що може викликати загрозу стабільності і безпеці функціонування підсистем соціальної системи, яка при цьому набуває ознаки політичної проблеми, може і повинна бути об'єктом ризик-менеджменту суб'єктів державно-управлінської діяльності. А отже, інтерпретація політичного ризику тільки в рамках діяльності урядових структур буде як мінімум не повною.

Якщо підсумувати все вищесказане і розглядати політичні ризики як категорію науки державного управління, що є методологічно виправданим з позицій мети даної роботи, ми повинні уникати звужених інтерпретацій цього терміну. Тому предметом дослідницької уваги у визначеному контексті повинен стати у першу чергу такий ризик, що набуває для суб'єктів його управління — органів публічної влади — статусу об'єкта ризик-менеджменту і одночасно джерела його реплікації.

У першому вимірі політичний ризик є не чим іншим як ймовірністю виникнення і реалізації соціально небезпечних наслідків, породжених подіями та явищами у будь-якій сфері людської діяльності, що набувають ознаки політичної проблеми, можуть викликати загрозу

стабільності і безпеці функціонування окремих підсистем або всієї соціальної системи, і відповідно потребуючих втручання урядових інститутів з метою їх попередження.

У другому вимірі під політичним ризиком також справедливо розуміти ймовірність виникнення соціально небезпечних наслідків, спровокованих прийнятими політичними рішеннями суб'єктів владних повноважень (у загальному смислі інститутів державної/публічної влади), неадекватністю аналізу останніми соціально-історичного контексту, в умовах якого приймаються такі рішення, а також діями та поведінкою політичних акторів, які мають доступ до процесу вироблення державно-управлінських рішень.

Таким чином, в основі розуміння політичних ризиків як категорії науки державного управління лежать іманентно притаманні державно-управлінській діяльності невизначеність наслідків від реалізації політичних рішень, неможливість абсолютної прогнозованості впливу значної сукупності факторів зовнішнього середовища, комплекс обставин, що визначають функціонування процесів всередині і ззовні державного апарату.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Аналіз концептуалізації політичного ризику у науковому дискурсі дозволив охарактеризувати два основні підходи до його інтерпретації: економічний і політологічний. Обґрунтовано, що тлумачення досліджуваного поняття в рамках економічної теорії, незважаючи на вагомий внесок останнього в актуалізацію самої проблеми політичних ризиків у науковому дискурсі, не дозволяють нам розглядати його в якості основної версії у мажах такої роботи через надто звужену локалізацію суб'єкта таких ризиків (бізнес-структури) і джерела ризикогенезу, що обмежуються переважно факторами політичного середовища, в яких діє цей суб'єкт.

Водночас, аналіз інтерпретацій політичного ризику як категорії політичної науки дозволяють оцінити дане явище під значно ширшим кутом: як можливість потенційно небезпечних наслідків для самого широкого кола учасників політичного процесу, згенерованих у процесі прийняття ними політичних рішень або подійми, які викликають суспільний резонанс. Обґрунтовано, що така трактовка політичних ризиків повністю вписується у контекст ризикогенної за своєю суттю державно-управлінської діяльності, вищим рівнем прояву якої виступає вироблення та реалізація державної політики, наслідки якої можуть мати значний негативний ефект не тільки на безпосередніх суб'єктів ризику, але і на все суспільство.

Відповідно методологічно виправданою вважаємо двохвимірну інтерпретацію поняття політичного ризику як державно-управлінської категорії. У першому вимірі політичний ризик доцільно розглядати один із видів суспільного ризику, а отже, й як об'єкт управління в процесі вироблення державної політики, що спрямована на вирішення актуальних проблем суспільного розвитку. У другому вимірі політичний ризик обґрунтовано позиці-

онувати в якості одного із видів державно-управлінських ризиків, а саме як потенційний соціально небезпечний продукт процесу вироблення державної політики або в більш загальному плані — роботи системи державного управління.

Водночас осмислення політичного ризику як категорії науки державного управління не можливе у відриві від характеристики середовища і чинників політичного ризикогенезу, а тому розглядається автором в якості одного із перспективних напрямів подальших наукових розвідок.

Література:

1. Горшкова А.А. Политический риск и методы его оптимизации / А.А. Горшкова // Актуальные проблемы политологии: Сборник научных работ студентов и аспирантов Российского университета дружбы народов. / Отв. ред.: д. ф. н. проф. В.Д. Зотов. — М.: МАКС Пресс, 2001. — С. 139—142.
2. Віннічук О.В. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-практичний аналіз: монографія / О.В. Віннічук. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2013. — 220 с.
3. Красиков С.А. Управление социально-политическими рисками в условиях глобализации: дис.... док. полит. наук: 23.00.02 "Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии" / С.А. Красиков. — Нижний Новгород, 2009. — 372 с.
4. Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна, сфера, аналітичні інструменти: монографія / В.В. Кривошеїн. — Д.: Інновація, 2009. — 316 с.
5. Крохина Е.Е. Политические риски в механизме формирования государственной политики: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 "Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии" / Е.Е. Крохина. — М., 2006. — 171 с.
6. Лапицкий В.Ф. Политический риск в управлении социальными конфликтами: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 "Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии" / В.Ф. Лапицкий. — М., 1992. — 21 с.
7. Рибак О.С. Інституціональна диференціація політичних ризиків в Україні: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 — політичні інститути та процеси / О.С. Рибак; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. — Чернівці, 2015 — 22 с.
8. Тихомирова И.В. Политический риск и управление социально-политическими процессами. Автореферат дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 "Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии" / И.В. Тихомирова. — М.: "Издательство", 1992. — 21 с.
9. Bhatta G. Public sector governance and risks: a proposed methodology to do risk assessments at the program level / G. Bhatta. — Mandaluyong City, Phil.: Asian Development Bank, 2008. — 52 p.
10. Bremmer I., Keat P. The fat tail: the power of political knowledge for strategic investing / I. Bremmer,

- P. Keat. — New York: Oxford University Press, 2009. — 254 p.
11. Brink C. H. Measuring Political Risk: Risk to Foreign Investment / Charlotte H. Brink. — Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate, c2004. — 200 p.
 12. Eiteman, D. K., Stonehill A. I. Multinational Business Finance. 6th ed. / D. K. Eiteman, A. I. Stonehill, M. H. Moffet. — Reading, Mass.: Addison-Wesley, c1992. — 680 p.
 13. Fitzpatrick M. The Definition and Assessment of Political Risk in International Business: A Review of the Literature / M. Fitzpatrick // Academy of Management Review. — 1983. — Vol. 8, № 2. — P. 249—254.
 14. Glossary of Terms Used in the Political Risk Insurance Industry // Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA). — Access mode: http://www.miga.org/documents/Glossary_of_Terms_Used_in_the_Political_Risk_Insurance_Industry.pdf
 15. Kennedy C. R. Political risk management: international lending and investing under environmental uncertainty / C. R. Kennedy, Jr. — New York: Quorum Books, 1987. — 163 p.
 16. Kobrin S. J. Managing political risk assessment: strategic response to environmental change / by Stephen J. Kobrin. — Berkeley: University of California Press, 1982. — 224 p.
 17. Lax H. L. Political risk in the international oil and gas industry / Howard L. Lax. — Boston: International Human Resources Development Corp., c 1983. — 195 p.
 18. Power M. The Risk Management of Everything: Rethinking the Politics of Uncertainty / M. Power. — London: Demos, 2004. — 74 p.
 19. Rice G., Mahmoud E. A managerial procedure for political risk forecasting / G. Rice, E. Mahmoud // Management International Review. — 1988. — Vol. 26. — P. 12—21.
 20. Robock S.H. Political Risk: Identification and Assessment / S. H. Robock // Columbia Journal of World Business. — 1971. — Vol. 6(4), July-August. — P. 6—20.
 21. Simon J.D. Political Risk Assessment: Past Trends and Future Prospects / J.D. Simon // Columbia Journal of World Business. — 1982. — Vol. 17, № 3. — P. 62—70.
 22. Schmidt D.A. Analyzing Political Risks / D.A. Schmidt // Business Horizons. — 1986. — Vol. 29 (4), July-August. — P. 43—50.
- References:
1. Horshkova, A.A. (2001), "Political risk and methods of its optimization", Aktual'nye problemy polytolohyy: Sbornyk nauchnykh robot studentov y aspyrantov Rossyjskoho unyversyteta druzhby narodov, pp. 139—142.
 2. Vinnichuk, O.V. (2013), Politychni ryzyky v umovakh demokratychnoi transformatsii suspil'stva: teoretyko-prakseolohichnyj analiz [Political risks in the conditions of democratic transformation of society: theoretical and praxis analysis], Kam'ianets'-Podil's'kyj, Ukraine.
 3. Krasnykov, S.A. (2009), "Managing social and political risks in the context of globalization", Abstract of Ph.D. dissertation, Political sciences, Nyzhnyj Novhorod, Russia.
 4. Kryvoshein, V.V. (2009), Politychna ryzykolohiia: epistemolohichnyj status, predmetna sfera, analitychni instrumenty [Political risk: epistemological status, subject, sphere, analytical tools], Innovatsiia, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
 5. Krokhyina, E.E. (2006), "Political risks in the mechanism of state policy", Abstract of Ph.D. dissertation, Political sciences, Moscow, Russia.
 6. Lapytskyj, V.F. (1992), "Political risk in social conflict management", Abstract of Ph.D. dissertation, Political sciences, Moscow, Russia.
 7. Rybak, O.S. (2015), "Institutional differentiation of political risks in Ukraine", Ph.D. Thesis, Political sciences, Chernivets'kyj natsional'nyj unyversytet imeni Yuriiia Fed'kovycha, Chernivtsi, Ukraine.
 8. Tykhomyrova, J.V. (1992), "Political risk and management of socio-political processes", Ph.D. Thesis, Political sciences, Moscow, Russia.
 9. Bhatta, G. (2008), Public sector governance and risks: a proposed methodology to do risk assessments at the program level, Asian Development Bank, Mandaluyong City, Phil.
 10. Bremmer, I. and Keat, P. (2009), The fat tail: the power of political knowledge for strategic investing, Oxford University Press, New York, USA.
 11. Brink, C.H. (2004), Measuring Political Risk: Risk to Foreign Investment, Ashgate, Aldershot, England.
 12. Eiteman, D.K. and Stonehill, A.I. (1992), Multinational Business Finance, 6th ed., Addison-Wesley, Boston, USA.
 13. Fitzpatrick, M. (1983), "The Definition and Assessment of Political Risk in International Business: A Review of the Literature", Academy of Management Review, vol. 8, no. 2, pp. 249—254.
 14. Multilateral Investment Guarantee Agency (2019), "Glossary of Terms Used in the Political Risk Insurance Industry", available at: http://www.miga.org/documents/Glossary_of_Terms_Used_in_the_Political_Risk_Insurance_Industry.pdf (Accessed 10 Jan 2019).
 15. Kennedy, C.R. (1987), Political risk management: international lending and investing under environmental uncertainty, Quorum Books, New York, USA.
 16. Kobrin, S.J. (1982), Managing political risk assessment: strategic response to environmental change, University of California Press, Berkeley, USA.
 17. Lax, H.L. (1983), Political risk in the international oil and gas industry, International Human Resources Development Corp., Boston, USA.
 18. Power, M. (2004), The Risk Management of Everything: Rethinking the Politics of Uncertainty, Demos, London, UK.
 19. Rice, G. and Mahmoud, E. (1988), "A managerial procedure for political risk forecasting", Management International Review, vol. 26, pp. 12—21.
 20. Robock, S.H. (1971), "Political Risk: Identification and Assessment", Columbia Journal of World Business, vol. 6 (4), pp. 6—20.
 21. Simon, J.D. (1982), "Political Risk Assessment: Past Trends and Future Prospects", Columbia Journal of World Business, vol. 17, no. 3, pp. 62—70.
 22. Schmidt, D.A. (1986), Analyzing Political Risks, Business Horizons, Vol. 29 (4), pp. 43—50.
- Стаття надійшла до редакції 13.01.2019 р.*